

В. Д. ЮРЧИШИН. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Аналізується сучасний стан конституційно-правового регулювання гуманітарної політики в Україні та розробляються пропозиції щодо розробки та вдосконалення концепції її подальшого розвитку.

Ключові слова: гуманітарна політика, громадянське суспільство, конституційно-правове регулювання.

Анализируется современное состояние конституционно-правового регулирования гуманитарной политики в Украине и разрабатываются предложения по разработке и совершенствованию концепции дальнейшего развития.

Ключевые слова: гуманитарная политика, гражданское общество, конституционно-правовое регулирование.

The article examines the current state of constitutional and legal regulation of humanitarian policy in Ukraine and to develop proposals for development and improvement of the concept of further development.

Key words: humanitarian policy, civil society, constitutional-legal regulation.

Україна конституційно закріпила за собою статус демократичної, соціальної, правової держави, яка орієнтується на розбудову громадянського суспільства (ст. 1 КУ). Ч.5 преамбули Конституції України вказує на «зміцнення громадянської злагоди» як мету прийняття Основного закону. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23). Саме ці конституційні положення є підвалинами гуманітарної політики, яка в першу чергу ставить за мету формування громадянського суспільства та громадянина, який є особистістю вільною, самостійною і відповідальною. Гуманітарна сфера дедалі більше перетворюється у системоутворюючий і стратегічно важливий чинник розвитку держави, який виводить її на якісно новий гуманітарний простір.

Стратегію гуманітарної політики держави чітко сформульовано у ст. 3 Конституції України. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначається в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав, і свобод людини є головним обов'язком держави. Не буде перебільшенням сказати, що гуманітарний розвиток України – це розбудова правової держави та формування громадянського суспільства, в якому створені умови для всебічного розвитку людини, захисту її прав і свобод у всіх сферах життєдіяльності.

Гуманітарна політика – це не просто освіта чи культура, це олюднення держави, спрямування її діяльності в інтересах суспільства. Водночас гуманітарна політика – це є уєспішлення самої людини. Розв'язання першочергових завдань гуманітарної політики України повинно здійснюватися за багатьма напрямками, при цьому національні традиції мають відігравати провідну роль у формуванні

© ЮРЧИШИН Віталій Дмитрович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права науково-консультаційного центру в м. Івано-Франківську Одеської національної юридичної академії

нової суспільної солідарності. Отже, гуманітарна політика має бути цілеспрямованою. В першу чергу відповідати на питання: яку людину ми формуємо і які умови для її розвитку ми створюємо. І лише спільне врахування цих двох чинників дозволить вважати гуманітарну політику держави повноцінною. У свою чергу гуманізація суспільства має передбачати створення можливостей для розвитку кожній людині в конкретних історичних умовах. Тому для нашого суспільства надзвичайно важливим є зміна пріоритетів, переорієнтація людини з механізму досягнення цілей держави на мету держави. Ми повинні формувати людину адекватну викликам сьогодення, Людину ХХІ століття: активну, конкурентноспроможну, відповідальну, соціально-компетентну, а також людину, здатну захищати свої права. І в цьому одне із ключових завдань гуманітарної політики держави.

Тут слід зауважити, що повноцінна діяльність інститутів громадянського суспільства можлива за умови конституційної підтримки громадянського суспільства як такого. У діючій Конституції немає згадки про громадянське суспільство, на формування якого має бути спрямований весь державно-правовий механізм. Проголошуючи своє прагнення досягти ідеалів правової держави, не пов'язавши це на конституційному рівні з формуванням громадянського суспільства, є нелогічним і стратегічно неприпустимим. Отже, Конституцію України слід доповнити розділом про громадянське суспільство.

Для подолання глибокої системної кризи у всіх сферах життєдіяльності та формування гуманістично орієнтованого суспільства, в якому визначальними будуть свобода, соціальна справедливість, духовний розвиток, вільна праця, необхідно забезпечити інтенсифікацію духовно-інтелектуального потенціалу суспільства, пріоритетність розвитку культури, мови, науки, освіти, – наголошується в Рекомендаціях парламентських слухань «Духовна криза суспільства і шляхи її подолання» (5 листопада 2003 року)¹. Створення умов для оволодіння духовними цінностями українського народу та формування глибокої потреби у духовному розвитку передбачено Декларацією «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». Указом Президента України від 24 листопада 2005 року «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» одним із пріоритетних завдань Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади визначено забезпечення збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства².

Не менш важливими для процесу формування та розвитку духовних цінностей українського суспільства є Закон України «Про захист суспільної моралі», Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя», Указ Президента України «Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо захисту моральності та утвердження здорового способу життя в суспільстві», Закони України «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу» та «Про кінематографію», «Про видавничу справу», які покликані сприяти національно-культурному розвитку українського народу, громадян України всіх національностей, утвердженню їх духовності та моралі, доступу членів суспільства до загальнолюдських цінностей³.

2 квітня 2010 року утворено Громадську гуманітарну раду, яка діє як консультативно-дорадчий орган при Президентові України⁴. Постановою Кабінету

Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. затверджено Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики. Даний документ визначає основні вимоги до організації і проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики⁵.

Правові засади культури міжетнічних та міжнаціональних відносин як важливої складової гуманітарної політики розроблені в «Декларації про державний суверенітет України», «Декларації прав національностей України», «Основах законодавства України про культуру» (14 лютого 1992 р.), Законі України «Про національні меншини в Україні» (25 липня 1992 р.).

Наповнення демократичних форм правління гуманітарним змістом є найважливішим завданням сучасності України. Гуманітарна політика в широкому розумінні принципово відрізняється від гуманітарної політики як політики підтримки знедолених, швидше є її антиподом – політикою створення умов для розвитку творчих особистостей. Варто акцентувати увагу на телеологічному аспекті дослідження державної політики, за яким держава зберігає за собою функції соціального інституту цілепокладання – формування і здійснення (досягнення) цілей. Це важливо в силу того, що в суспільстві розвинутої демократії вказані функції поступово втрачаються, держава все більше зводиться до виконання функції «нічного сторожа», а цілепокладання набуває особистісних форм. У період пострадянських трансформаційних змін державний рівень цілепокладання зберігається як визначення стратегії розвитку країни, її пріоритетів та програм діяльності уряду. Стратегії розвитку країни можуть бути визначені за багатьма показниками, але базовими й обов'язковими є два – ефективність і справедливість, яка має прямий зв'язок із застосуванням права. Цей взаємозв'язок трактується через визнання справедливості формою реалізації права. Проте трактування справедливості і базового для неї права може значно відрізнитися⁶.

Важливе місце в гуманітарній політиці держави займають екологічні проблеми. Без сумніву, ефективним засобом подолання екологічної кризи має стати належне правове забезпечення природоохоронної діяльності на основі практики застосування законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Нормативно-правові засади екологічної культури закладені на конституційному рівні, проте дещо звужено, а тому пропонується ввести в Конституцію України окремий розділ, присвячений екологічним правам і доступу громадян до інформації щодо можливості брати участь в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля. Громадянам повинно гарантуватися право вільного доступу до механізмів прийняття цих рішень. Необхідно ввести також положення про право на відшкодування збитків, спричинених екологічним забрудненням штучного походження, і гарантію судового провадження з метою відшкодування спричиненої шкоди. Екологічні стандарти в Україні мають затверджуватися законом, а жодна широкомасштабна господарська ініціатива не повинна набирати чинності без попереднього позитивного висновку незалежної екологічної експертизи. Необхідність здійснення вищезазначеного підтверджується й тим, що Україна визначила для себе курс на європейську інтеграцію, а дотримання екологічних стандартів є типовою вимогою Європейського Союзу до своїх дійсних та потенційних членів.

Використання правових основ державною політикою в інтересах людини повинне спиратися на чітке розрізнення трьох теоретичних утворень – приватні

(невідчужувані) права особи, публічне право як легітимні норми суспільних і суспільно-владних відносин, а також прецедентні рішення суду – такі, що винесені не просто на виконання закону чи відповідно до закону, а на основі закону і не всупереч основним правам людини. Якраз відстоювання первинних прав особи, що виконують функцію теоретичних засад здійснюваної політики, і визначає міру її гуманності. Можна детальніше констатувати, що лише права людини, що із свого первинно-природного (нормативного) стану легітимно трансформувались у форму закону й тим самим отримали гарантії на здійснення для кожного представника соціуму, можуть бути кваліфіковані як такі, що відповідають міркам сучасної людяності. Для прикладу можна послатись на низку конституційних прав людини й громадянина України – право на житло, на працю тощо. Ці права є для багатьох наших співгромадян лише формальними, тобто в тому значенні, що ніхто не може їх заперечити, або процедурними – щодо яких має бути витримана умова розгляду, але зовсім не обов'язково їх забезпечення⁷.

Таким чином, гуманітарна політика здійснюється через узгоджене взаємодоповнення діяльності трьох гілок влади, системне проведення принципів справедливості та верховенства права, органічне наповнення їх функцій людиноцентризмом тощо. На нашу думку, упровадження цивілізаційної політики має свої особливості для кожної з цих гілок. Так, законодавство спирається на Конституцію як Основний Закон країни і діє, дотримуючись обов'язкової умови «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод». Так само безумовне дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина повинні стати основним змістом діяльності всіх структур виконавчої влади та судочинства. Переважаючи на сьогодні в Україні суб'єктивна зумовленість вибору змін політикумом, як правило, відкидає теоретичні, зокрема правові, аргументи, зосереджує свої прагнення на досягненні позірною успіху, нехтує основними правами громадян, що виливається у популізм і політику заради політики. Як доводить світовий досвід, дієвими засобами проти таких форм упровадження політики є інститути громадянського суспільства, відкритість політики, висока правова культура політиків і всіх громадян. У зв'язку з цим важливого значення набуває відповідне законодавче забезпечення цього процесу. Звідси випливає одне із ключових завдань гуманітарної політики – формування громадянської культури, адже людина, яка не володіє громадянською культурою, не здатна стати повноцінним членом громадянського суспільства⁸.

Отже, основні напрямки гуманітарної політики щодо формування нової якості життя потребують наступного: розвиток системи охорони здоров'я та впровадження пріоритетів здорового способу життя; гармонізація людського і природного середовища; формування соціальної та громадянської активності людини; заохочування народжуваності, підтримка та розвиток сім'ї; створення дієвої системи доступної неперервної освіти; створення умов для гідної результативної праці; підвищення добробуту населення через впровадження високих соціальних стандартів життя; забезпечення надання належних послуг соціальної сфери на основі її якісного удосконалення; формування суспільства знань.

1. *Постанова* Верховної Ради Про Рекомендації парламентських слухань «Духовна криза суспільства і шляхи її подолання» // ВВР України. – 2004. – № 32. – Ст. 397. 2. Закон України «Про захист суспільної моралі» // Відомості Верховної Ради України. –

2004. – № 14. – Ст. 192; *Указ* Президента України від 24 листопада 2005 року «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» № 1647/2005 // ВВР України. – 2005. **3.** *Закон* України «Про захист суспільної моралі» // ВВР України. – 2004. – № 14. – Ст. 192; *Указ* Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» від 15 березня 2002 року № 258/2002 // ВВР України. – 2002; *Указ* Президента України «Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо захисту моральності та утвердження здорового способу життя в суспільстві» від 4 лютого 2003 року № 74/2003 // ВВР України. – 2003. **4.** *Указ* Президента України «Про Громадську гуманітарну раду» від 2 квітня 2010 р. № 469/2010 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 6. – С. 35. **5.** *Порядок* проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1378. **6.** *Петровський П.М.* Правові засади здійснення державної гуманітарної політики // Актуальні проблеми державного управління. – 2008. – № 2. – С. 3. **7.** Там само. – С. 6. **8.** *Розпорядження* Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства від 21 листопада 2007 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 89. – С. 89.